

Iraide Ibarretxe

«Hizkuntzalari dezente eurozentristak dira, ikuspuntua beti da ingelesa»

Santurtziar hizkuntzalaria munduan zehar ibili da ikerketa lanetan. Edozein eratako bidaiak baliatzen ditu lanerako; Gasteiztik Zaragozara bidean, autobusean, euskarazko onomatopeien hiztegia osatu zuen.

ONINTZA IRURETA AZKUNE

“Beste batzuetan kontrakoa da, nola hizkuntza arraroa den euskara, gauza arraroak egin behar ditu. Ikerketa egiten duzu eta esaten dizute: ‘A, hori zen guztia...’. Euskara altxorra da, ‘arraroa’ da, baina ez hainbesterako!”.

Iraide Ibarretxe (Santurtzi, Bizkaia, 1972) txikia zela joan zen Gasteiza gurasoekin. Haiekin ez, baina familiako hainbat kideri eta eskolari esker euskara ikasi zuen. Deustuko Unibertsitatean egin zuen Ingeles Filologia eta doktoretza egitera Edinburgora (Eskozia) joan zen. Ipurterrea da Ibarretxe eta bidaiatzea asko gustatzen zaio. Orain, Zaragozako Unibertsitatean ari da ikertzen eta irakasten.

Atzerrian asko ibili zara. Hizkuntzeki-ko nolako jarrera topatu duzu unibertsitateetan?

Interes handiagoa dago. Doktoretzako gaia erabakitzerakoan gainbegiraleak esan zidan: “Baina zuk euskaraz hitz egiten duzu, eta gaztelaniaz, eta ingelesez, eta beste hizkuntza batzuetan. Zergatik ez duzu zer edo zer egiten euskarari lotuta?”. Batetik, euskarak zerbait ‘arraroa’ dauka gaztelaniarekin edo ingelesarekin konparatuz. Bestetik, hemen [Euskal Herrian eta Espainiako Estatuan] hizkuntzalaritza hizkuntza batekin lotu ohi da. Hizkuntzalaria izanda, edozein hizkuntza aztertzeke aukera izatearen mentalitatea han [Edinburgo] bazegoen, eta oso-oso interesatuta zeuden euskararekin.

Hizkuntza ‘arraroa’ esan duzu.

Hizkuntza gutxitua. Anekdotak besterik ez da, baina Edinburgon nobilela *National Geography*-ek era honetako izenburuko artikulua ateratu zuen: *The basques, the oldest people in Europe* –Euskaldunak, Europako jende zaharrena–. Eta haiek: “Zu euskalduna zara! Zuk hitz egiten duzu euskaraz”, “bai, bai, baina ez nago museoan!”. Tesian euskara, gaztelania eta ingelesa erabili nituen. Hala ere, euskara izan da erromantikoki nire hizkuntza. Batzuetan ez dakigu zer daukagun, kanpotarrek esan arte, eta hori niri gertatu zitzaidan.

Euskara isolatua da, baina europarra, eta oso interesgarria da edozein hizkuntzalarirentzat.

Euskara balioztatzen dute. Aurrejuzkuak ere izango dituzte bada.

Hizkuntzalaria, ez guztiak, baina dezente, eurozentrismak dira, ikuspuntua beti da ingelesa. Orain dela urte batzuk ikerketatxo bat egin nuen ‘buru’ hitzaren inguruan. Erakutsi nahi nuen, euskaraz ‘buru’ hitzak nola ez duen adierazi nahi goiko zatia, baizik eta erdiko edo muturrekoa. Gaztelaniaz eta beste europar hizkuntzetan beti da goikoa, baina euskaraz ez. Biltzar batean ikerketa aurkezten ari nintzen eta lehenengo galdera izan zen: “Hori nola frogatuko duzu? Ingele-

“Zaragozako hizkuntzalari batzuek ez dute onartzen Pirinioetan zer edo zer hitz egiten dela, gaztelania ez dena”

sek desberdin egiten dute”. Kontra galdera egiten baduzu? “Zergatik egiten du desberdin ingelesak?”. Ez dakit zenbat adibide atera behar izan nituen frogatzeko. Orduan, agian, esaten dizute baietz, behar bada euskaraz desberdina dela.

Beste batzuetan kontrakoa da, nola hizkuntza arraroa den euskara, gauza arraroak egin behar ditu. Ikerketa egiten duzu eta esaten dizute: “A, hori zen guztia...”. Euskara altxorra da, ‘arraroa’ da, baina ez hainbesterako!

Eta Zaragoza aldean?

Zaragozako hizkuntzalarien munduan gauza arraroak ikusten dituzu. Euskararekiko gutxiago, baina ez dute onartzen Pirinioetan zer edo zer hitz egiten dela, gaztelania ez dena [aragoieraz ari da]. Esaten

baduzu Pazifikoko ez dakit zein irletan 200 pertsona bizi direla, ez dakit zein hizkuntza hitz egiten dutela, bi dialekto dituztela eta abar eta abar, ondo iruditzen zaie. Aldiz, egoera horrek hemen [Zaragozan] arazoak baino ez ditu sortzen: hitz-tun gutxi daudela, ez dela hizkuntza, dialektoa baizik...

Hizkuntzalariez gain, herritarrek, bai aragoiera hitz-tun eta baita hitz-tun ez direnek ere, aurreiritziak dituzte. Bitxia da, ez dakit nongo hizkuntza arraroa bai, baina etxekoa ez da existitzen.

Semantika eta onomatopeiak ikertzen

Semantika da lantzen duzun alorreko bat.

Hitzek ez daukate esanahi bakarra, asko baizik. Semantikaren bidez ikertzen dugu esanahi horien arteko erlazioa, motibazioa. Hitzak nork erabiltzen dituen, non erabiltzen diren aztertzen dut.

Tesian zentzumen aditzen poliseamia ikertu nuen. Esate baterako, hainbat hizkuntzatan, europarretan batez ere, ‘ikusi’ erabiltzen da ziur gaudela esateko: “Ikusten dut zer esan duzun”. Gizartean ikusmena da zentzu garrantzitsuena, dena ikusi behar duzu, bestela ez duzu sinesten. Aldiz, ‘usaindu’ esateko euskarak aditz asko dauka. Ziur ez gauden zerbait adierazteko erabiltzen ditugu aditz horiek. Tesian gaztelaniazko *sospechar* esateko usaimena zergatik erabiltzen dugun eta kulturak hor zein rol jokatzen duen aztertu nuen.

‘Ikusi’ aditzera itzuliz, ulertzen dutela esateko ingelesek etengabe erabiltzen dute *I see* (ikusten dut). Australiako aborigenek ordea, entzumena darabilte horretarako. Indiako Andaman irletan berriz, usaimena. Hor ageri da etnozentrismoa, europarrok horrela egiten dugu eta horrela izan behar du.

Babeslea: IVAP

“IVAPen misioa da Euskadiko Herri Administrazioetako pertsonak eta antolakuntza hobetzea, administrazio eraginkorragoa, efizienteagoa eta elebiduna lortzeko asmoarekin, eta zerbitzu publikoko zenbait balio komun oinarri hartuta. Horretarako, honako hauek egingo ditu:

- Euskadiko Herri Administrazioen zerbitzura dauden langileei etengabeko prestakuntza eman eta langileak hautatu.
- Euskararen erabilera administrazioan normalizatu dadin sustatu.
- Itzulpen ofizialak eta lege- eta administrazio-erlako euskarazko terminologia.
- Hizkuntzari, legeari eta antolamenduari buruzko aholkularitza, eta antolaketa eta kudeaketaren inguruko ikerkuntza.”

Mugimendua eta espazioa kontzeptuak nola landu dituzu?

Esate baterako, hizkuntza batzuek norabidea adierazten dute, gaztelaniaz *salir corriendo* esaten da. Ingelesez norabidea esateko partikula darabilte, *run out*. Hizkuntza batzuek gaztelaniaz bezala egiten dute eta beste batzuek ingelesez bezala, gainera bi hizkuntza horiek prototipoak dira. Hori lehen pausoa da eta bigarren pausoa honakoa: hori ondo dago, baina horrek esan nahi du hiztunok mugimendua eta espazioa desberdin ikusten ditugula? Diskurtsoan

mugimendu hori inportantea bada gaztelaniaz aipatu egiten da, baina ez bada hain garrantzitsua ez da zehazten. Ingelesak bai. Itzulpenean ikusten da hori, mugimendua deskribatzerakoan ingelesetik gaztelaniara itzulitakoan zehaztasunak kentzen dira.

Euskara oso interesgarria da ikertzeko zeren teoria orokorrak dio hizkuntzek ez dutela norabidea eta mugimendua azaltzen, aditza eman eta kito. Euskarak modua ez du hainbeste deskribatzen, baina norabidea zehaztasun guztiekin. Euskaldunak etengabe dio nondik nora: "Igela leihotik/amildegitik behera erori zen". Ingelesera edo gaztelaniara itzulita errepikakorra da. Norabidea eta mugimendua zehaztea ez da araua, adibidez ez baduzu aipatzen nondik nora ez dago gaizki gramatikalki. Alabaina, hor ikusten da zein diren euskaldun petoak eta zein ez.

Nola?

Euskaltegietakako ikasleekin, batzuk EGAdunak ziren, igelaren ipuinaren proba egin nuen. Alegia, ihes egindako igelaren ibilerak kontatu behar zituzten. Inoiz inork ez zuen aipatzen 'amildegitik behera' eta horrelako eserarik, igela erori zela eta kito. Hiztun guztiok gauza berberak deskribatzen ditugu, kontua da arreta zertan jartzen dugun.

2006an onomatopeien hiztegia egin zenuen. Gai hori al da gehien gustatzen zaizuna?

Orain bai. Hizkuntzalaritzan onomatopeiak edo ideofonoak ez dira ikasten.

Ez?

Betikoak ezagutzen ditugu, baina bestelakoak ez dira ikertzen, eta ez dira umeen gauza. Gaztelania daukagu erreferentzia eta hizkuntza horretan umeentzakoak dira asko, baina euskaraz gehiago dago.

"Japoniera euskara bezalakoa da, onomatopeia asko dauka. Desberdintasuna da hango filologoek onomatopeiak jorratzen dituztela"

Diferentzia dago beraz gaztelaniaz eta euskaraz?

Euskarak onomatopeia asko, eta asko, eta asko, dauka eta ez dira ez umeentzakoak soilik, ezta soinuaren imitazioa soilik. Arreta jarriz gero, konturatuko zara zaharrek gehiago erabiltzen dituztela guk baino.

Eskolan onomatopeiak ez dira agertzen. Edozein gramatikatan, —ez badira zaharrak, Azkue, Leku-

na...— ez dira agertzen. Niretzako, hizkuntza zaharra izatearen benetako ezaugarria da onomatopeia.

Beste hizkuntzetan baino gehiago al ditugu?

Gaztelaniaz gutxiago, ingelesez pixka bat gehiago. Baina, adibidez, japoniera euskara bezalakoa da eta asko dauka. Desberdintasuna da hango filologoek onomatopeiak jorratzen dituztela. Afrikanistek ere landu dituzte, bantu hizkuntzetan eta asko agertzen dira.

Nire ustez gertatu dena da gaztelaniak eta Europako beste hizkuntzek, akademiak dituztenek, onomatopeiak herritar xumeen kontutzat hartu dituztela eta ez dute ikertzeko interesik agertu. Gure ikerketa eredu, besteak beste, gaztelania izan da eta horrek onomatopeiak gutxi landu ditu, eta gainera, euskararekin alderatuta gutxi dauka.

Ikusten dut zure bizio eta afizio direla onomatopeiak.

Bai. Duela urte batzuk obsesionatuta nengoen gaiarekin. Lehen dendentan ez ziren agertzen, baina orain, batzuetan, denda berrien izenak onomatopeiak dira. Gernikan dago Tipi-tapa podologia, Korrikaren leloa ere halakoa izan zen. Argazki makinarekin ibiltzen naiz kalean, zerbait topatuz gero argazkia ateratzeko. ■